

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Володимир Чухно

ІСТОРІЯ ГАМАЛІЇВСЬКОГО ХАРЛАМПІЄВА МОНАСТИРЯ

Стаття присвячена історії Гамаліївського Харлампієвого монастиря та ансамблю його пам'яток.

5 лютого 2014 року виповниться 300 років із дня офіційного заснування Гамаліївського Харлампієвого монастиря, одного з останніх духовних закладів кріпосного типу.

Він стояв на лівому березі річки Шостка в селі Гамаліївка Шосткинського району Сумської області, за три кілометри від села Локотки колишньої Воронізької сотні.

За півстоліття до початку будівництва монастиря на його місці було пустище, поросле чагарником та невеликим лісом.

У 1676 році гетьман Самойлович дозволив Степану Бугаю, козаку села Локотки Воронізької сотні, збудувати поблизу майбутнього монастиря на річці Шостці водяний млин¹, а в наступному році зобов'язав його третину доходів, які він отримував від збудованого млина, віддавати на військові потреби².

Наприкінці 80-х років XVII сторіччя Степан Бугай продав побудований млин генеральному осавулові Андрію Михайловичу Гамалії (? – † до квітня 1696 року), який поселив недалеко від нього слобідку³ і назвав її на свою честь – Гамаліївкою.

Через декілька років після заснування Гамаліївки А.Гамалія помер, залишивши слобідку у спадок своєму сину, значному військовому товаришу Антону Андрійовичу Гамалії (? – † 1728 р.).

Останній був людиною віруючою і 14 квітня 1702 року заснував у Гамаліївці православний храм, який був названий на честь святого великомученика Харлампія – Харлампієвим⁴. Незабаром після заснування храму при ньому виникла жіноча пустинька⁵, витрати по утриманню якої Антон Андрійович узяв на себе⁶.

Під час Північної війни зі шведами Антон Гамалія воював на боці Мазепи і поплатився за це усіма маєтностями та засланням у Сибір⁷. Відібрану у нього в 1710 році Гамаліївку з Харлампієвою пустинькою гетьман Скоропадський залишив собі⁸.

У 1713 році дружина гетьмана Анастасія Марківна Скоропадська (уродж. Маркович) вирішила збудувати на місці Харлампієвої пустиньки жіночий монастир і у тому ж році подарувала йому два млини, декілька ділянок землі, лісу і батьківський хутір Дубочаєвський «з людьми, там же на куплених ґрунтах поселеними, і присілками: Яблунівкою, Білошапкою, Дейманівкою, Сергіївкою і двома Дівицями»⁹.

1 грудня 1713 року Іван Скоропадський закріпив за монастирем указані маєтності гетьманським універсалом і одночасно з цим подарував йому належні до його гетьманського двору села Марчихину Буду, Мутин, Паліївку, Бирине і хутір Бубовщину¹⁰, а через тиждень звернувся до Петра I і попросив його дозволу на будівництво монастиря та на підтвердження за ним царською грамотою перелічених володінь, земель і млинів. Петро I його клопотання задовольнив і 25 січня 1714 року

© Чухно Володимир Єгорович – краєзнавець, м. Шостка Сумської області.

видав гетьману дозвільну царську грамоту на будівництво Харлампієвого монастиря та закріпив за ним «села, землі, ліси, млини і усякі угіддя в вічне володіння»¹¹.

Услід за цим Іван Скоропадський оголосив себе ктиторм Харлампієвої обителі¹², а його дружина розпочала будівництво монастирських споруд, головною з яких вважався собор Різдва Пресвятої Богородиці.

Собор був прикрасою Гамаліївської обителі і за даними М. Домонтовича, зводився за проектом професора Сорбони Адама Зерникау¹³. Однак чи так це насправді, не відомо. Адам Зерникау (Зерникав) народився 11 (21) вересня 1652 року в Кенігсберзі і був відомим православним богословом, письменником та архітектором. На початку 80-х років XVII ст. він проживав у Батурині і помер у Києво-Печерській лаврі задовго до початку будівництва Гамаліївського монастиря, в 1693 р. або в 1694 р.¹⁴ У зв'язку з цим деякі дослідники висловлюють обґрунтовані сумніви щодо його авторства на проект головного Гамаліївського храму.¹⁵

Собор Різдва Пресвятої Богородиці зводився упродовж 16 років, з 1719 року по 1735-ий, і був освячений 14 вересня 1735 року архімандритом Никодимом Ленкевичем. Його будівництво, за деякими даними, здійснювалось «муровщиком» Данилом Мойсеевичем на підставі договору, укладеного 7 лютого 1719 року між ним та гетьманом І.Скоропадським. За будівництво собору Данилу Мойсеевичу було обіцяно «п'ять тисяч золотих, борошна стародубської міри житньої – 100 осмачок, пшеничної – 10 осмачок, гречаної – 10 осмачок, насіння конопляного – 3 осмачки, круп гречаних – 8 осмачок, пшона – 4 осмачки, гороху – 3 осмачки, олії – 300 кварт, риби в'ялої – голів десять, соли – 6 бочок, сала – 60 пудів, баранів – 30, яловиць – 10, горілки кухов чотири»¹⁶.

Собор Різдва Пресвятої Богородиці у різний час мав від двох до чотирьох престолів: північний – в ім'я дванадцяти апостолів, південний – в ім'я Святої великомучениці Варвари¹⁷, на хорах правої сторони – в ім'я сповідника Якова і на хорах лівої сторони – в ім'я святого Миколая¹⁸, які розташовувались у чотирьох прибудовах до храму.

На думку деяких фахівців, головний гамаліївський храм був схожий з Троїцьким храмом Чернігівського Іллінського монастиря¹⁹. Проте не усі поділяють цю думку, вважаючи, що собор Різдва Пресвятої Богородиці був спроектований на основі місцевої переробки проектів двох типів храмів – базилікального з трансептом і хрестового п'ятикупольного²⁰ і в ньому «інакше, ніж у Троїцькому соборі в Чернігові, архітектор видозмінив тип староруського тринефного шестистовпного храму»²¹.

Усередині собору знаходився чотирирусний різьблений іконостас з головними святинями обителі – чудотворною Єрусалимською іконою Божої Матері у срібній ризи, іконою Спасителя у срібній ризи, чудотворною Іллінською Чернігівською іконою Божої Матері у срібній ризи²², чудотворною іконою святого Миколи угодника і Пристрасті Господньої, іконою Якова сповідника²³ і т.д. Цоколь іконостаса був прикрашений гербами Скоропадських, а над ним підносилися різьблені позолочені колонки, увіті виноградною лозою.

На стіні собору, біля правого криласу, висів портрет гетьмана Скоропадського на повний зріст і у повному військовому панцерному озброєнні²⁴, написаний відомим художником XVIII століття Якимом Глинським, а недалеко від нього – портрет гетьманші Скоропадської, роботи того ж майстра²⁵. Портрети зберігалися у соборі до середини XIX століття, після чого їх перенесли в настоятельські келії, а після революції передали у Сумський художній музей ім. Н.Х. Онацького.

Поряд з головним храмом, у північно-західному кутку монастирського подвір'я, розміщалися трапезна церква в ім'я священномученика Харлампія з невисоким куполом, «зального типу, з п'ятигранною апсидою, перекритою півсферичним куполом на високому восьмику»²⁶.

Харлампієва церква була побудована в 1721 році²⁷ і стала усипальною двох гілок роду Скоропадських. Тут, біля правого криласу, 6 липня 1722 року поховали гетьмана Івана Ілліча Скоропадського, праворуч від нього 13 січня 1730 року була похована його дружина Анастасія Марківна Скоропадська, а поряд з ними 2 квітня

1733 року їхня дочка Уляна Іванівна Толстая, дружина Ніжинського полковника Петра Петровича Толстого, яка померла 13 березня 1733 року в селі Яковлеве під Москвою²⁸.

Більш ніж через сто п'ятдесят років після їх смерті у трапезній церкві Гамаліївського монастиря були поховані Петро Іванович Скоропадський (06.03.1833 – 28.06.1885 рр.), батько гетьмана Української держави Павла Петровича Скоропадського, полковник російської армії, нагороджений золотою зброєю «За хоробрість», сестра гетьмана Єлизавета Петрівна Скоропадська (09.06.1879 – 14.09.1899 рр.), його мати Марія Андріївна Миклашевська (15.05.1839 – 23.11.1900 рр.) і брат Михайло Петрович Скоропадський (05.05.1871 – 1915 рр.), один із пацієнтів академіка В.М.Бехтерева, який пожертвував на будівництво першої в Росії клініки для епілептиків 25000 руб. «Усі вони – за спогадами Павла Петровича Скоропадського – поховані поряд, в Харлампіївській церкві, там же, де поховані гетьман Іван і гетьманша Анастасія»²⁹.

Трапезна церква в ім'я священномученика Харлампія мала дві трапези, одну велику – літню, а іншу малу – теплу. До неї примикав двоповерховий корпус настоятельських келій з похилим дахом, який був зведений після 1826 року на місці дерев'яних настоятельських келій, що згоріли під час пожежі 1795 року.

До 1795 року з південного боку трапезної церкви, за собором Різдва Пресвятої Богородиці, стояла велика одноповерхова дерев'яна будівля, в якій розміщувалося 13 чернечих келій³⁰. Однак під час пожежі 1795 року вона була пошкоджена вогнем і згодом розібрана, а на її місці в 1837 – 1840 рр. була збудована нова одноповерхова будівля для чернечих келій (чотирикімнатних з сіньми і двокімнатних без сіней), яка зводилася із цегли, що залишилася від розібрання Кербутівського Новомлинського храму³¹.

Окрім зазначених будівель, у дворі монастиря були їдальня і хлібопекарня під одним дахом та інші господарські споруди, а поблизу від монастиря водяний млин і винокурня³².

Територія монастиря розміром близько 170,0 м x 180,0 м, була огорожена цегляною стіною заввишки близько 2,2 м і товщиною близько 1,25 м, з стрільницями, розташованими на висоті близько 1,25 м від землі.³³

На кутах монастирських стін були встановлені чотири восьмигранні вежі з бойовими камерами і стрільницями, по одній на кожному куті, посередині південної стіни – восьмигранна вежа з хвірткою, що вела на територію монастиря, а посередині північної стіни – чотиригранна двох'ярусна вежа з воротами кріпосного типу.

У західній частині монастирської стіни, навпроти собору Різдва Пресвятої Богородиці, у 30-х роках XVIII ст. була споруджена триярусна вежа-дзвіниця четверикового типу, у нижньому ярусі якої містився головний вхід у монастир, у середньому розміщувалася церква в ім'я Вознесіння Господнього, а у верхньому – дзвіниця.

Під час пожежі, що сталася в монастирі в 1795 році, вежа-дзвіниця була пошкоджена вогнем і впродовж декількох десятиліть залишалася в запустінні. Після переведення в Гамаліївський монастир черниць Новомлинського монастиря вона була повністю перероблена: «аркада першого ярусу розібрана, другий і третій яруси споруджено заново, а зверху них встановлений сферичний гранчастий купол з високим шпилем»³⁴.

Майже усі споруди монастиря будувалися на пожертвування сім'ї Скоропадських і під контролем дружини гетьмана, яка до своєї смерті особисто спостерігала за їх зведенням.

Жертвували на будівництво монастиря й інші особи. Заданими О.М.Лазаревського, осавул генеральної артилерії Іван Мануйлович у 1714 році «надав на молитви, на обитель Гамаліївську хутір свій Шеїнку і млин о двох колах, з двором і пущею», колишній мешканець селища Вороніж міщанин Василь Дзвонник пожертвував у 1717 р. «на обитель св. Гамаліївську близько двадцяти «грунтів», «дворів» та інших земельних ділянок в сел. Вороніжі та поблизу сел. Вороніж, вартістю близько 2000 золотих», вдова сотника Сави Григоровича, засновника села Макове, в 1718 р.

віддала третю частину свого Воронізького і Маківського маєтків і слобідки Радомки «на Гамаліївськую обитель, за відпущення гріхів своїх і поминовення чоловіків своїх Сави и Кирила»³⁵ і так далі.

Однак основні багатства монастир отримав від родини Скоропадських. Турбуючись, «щоб обитель та у майбутньому часі у їжі і одянні черниціям, у ній благочестиво живущим, особливо до належної потреби мала достаток», гетьман Скоропадський 24 січня 1718 року «подарував монастирю свої власні села Вечорки і Колтуновки у Прилуцькому полку, село Камінь у Мутинському повіті, села Рогівку і Пушкарі з озерами в Новгород-Сіверській сотні, села Макове і Локотки з сінокосом Полевичі у Воронізькому повіті, а також купив разом зі своєю дружиною і подарував монастирю млин на річці Есмани з хутором, полями, сінокосами, лісом і з перелісками у Воронізькій сотні, млин на річці Шостці під селом Локотки з хутором, полями, лісами, сінокосами і дворами, млин на річці Шостка у селі Макове з двором, полями, лісами та іншими угіддями, млин в селі Паліївці з двором і з садом, млин гутянський з Гутою і хуторами Борщовець і Зап'ятницький та інші володіння, які були підтвержені за монастирем царською грамотою від 7 липня 1718 року»³⁶. Завдяки цьому Харлампіїв монастир став «одним з найбагатших малоросійських монастирів»³⁷, але його економічне благополуччя тривало недовго.

3 липня 1722 року гетьман Скоропадський помер. На знак подяки за надані монастирю милості його поховали 6 липня 1722 року в трапезній церкві в ім'я священномученика Харлампія, біля правого криласу, а на його надгробній плиті зробили напис: «Здѣсь опочиваетъ тѣломъ рабъ Божій Іоанъ Скоропадскій, Войскъ Запорожскихъ Гетманъ, сей обители фундаторъ. Преставился въ Глуховъ року 1722, Мѣсяця Іюля третого дня».³⁸

Після смерті гетьмана місце ктиторші Харлампієвої обителі зайняла Анастасія Марківна Скоропадська. Як і її покійний чоловік, вона піклувалася про благополуччя монастиря, наглядала за його будівництвом, часто приїжджала в монастир помолитися і подовгу залишалася в ньому. Тут вона відзначала свої дні народження і храмові свята, на які приїжджали високопоставлені великоросійські чиновники із сім'ями та малоруська генеральна старшина³⁹.

Бував у неї і миргородський полковник Данило Апостол, обраний у вересні 1727 року гетьманом Малоросії. Приїздив доти, поки його зять Андрій Горленко не розпочав процес проти Гамаліївського монастиря та Анастасії Марківни про повернення відібраних у його батька Дмитра Горленка сіл Яблунівка, Білошапки, Сергіївка, Вечорки та інших населених пунктів.

Під час розгляду вказаної справи гетьман підтримав свого зятя і у 1729 році повернув йому перелічені населені пункти, а також відібрав у монастиря «Марчихину Буду, Мутин та інші села і приписав їх до свого двору».⁴⁰ Анастасія Марківна важко переживала втрату своїх володінь і, можливо, тому захворіла.

Уже будучи хворою, вона вирішила перетворити Гамаліївський монастир із жіночого у чоловічий, сподіваючись на те, що начальник-ігумен зможе краще підтримувати монастир у «належному стані», ніж черниці.⁴¹

Про це 15 грудня 1729 року вона написала своєму брату Андрію Марковичу, а 19 грудня 1729 року – архієпископу Київському, Галицькому і усієї Малої Росії Варлааму. У своїх листах вона пропонувала черниць з Гамаліївського монастиря перевести в інші жіночі обителі, а «найстаріших і найчесніших законниць, які в обителі Харлампієвій у чернечий чин пострижені, перевести в Мутинську пустиньку», яку, за її задумом, необхідно було підпорядкувати Харлампієвому монастирю, «а на місце їх в обитель Харлампієву поселити ченців, ігумена влаштувати та інше, як у досконалих монастирях у Малій Росії водиться»⁴².

У день складання листа на ім'я архієпископа Київського, Галицького і усієї Малої Росії Варлаама А.М. Скоропадська померла. Через два дні після смерті її тіло привезли в Гамаліївський монастир, «де побачили, що на обличчі покійної, на правій стороні підборіддя, дуже червоно, також і правого вуха нижче кінець дуже червоний і вуха м'які, а лице ні в чому не змінилося»⁴³. У зв'язку з цим з її

похоронами поспішати не стали і відклали їх до 13 січня 1730 року.

У призначений день тіло Скоропадської поховали в трапезній церкві в ім'я священномученика Харлампія, «по правий бік, поряд з тілом покійного гетьмана Скоропадського»⁴⁴, у присутності близьких родичів, багатьох знатних великоросійських та малоруських осіб і священників з міст Глухова, Новгород-Сіверського, Кролевця, селища Воронежа та інших населених пунктів. Похоронами керував архімандрит Новгородський Нил, а надгробну промову читав префект Київського колегіуму Амвросій Дубневич, майбутній єпископ Чернігівський і Ніжинський.

Після смерті Анастасії Марківни ктиторами Гамаліївського монастиря були призначені її брат генеральний підскарбій Маркович Андрій Маркович (1674 – 1747 рр.) та племінники – бунчукові товариші Михайло Васильович Скоропадський (1697 – 1758 рр.) і Яків Андрійович Маркович (1696 – 1770 рр.), автор «Дневных записок генерального подскарбія Якова Марковича».

Турботи з перетворення Гамаліївського монастиря із жіночого у чоловічий узяв на себе Андрій Маркович. Незабаром після смерті сестри він надіслав її передсмертний лист архієпископу Київському, Галицькому і усїєї Малої Росії Варлааму і попросив його посприяти у вирішенні вказаного питання. Варлаам підтримав останню волю Анастасії Марківни і подав відповідне клопотання до Святейшого правлячого Синоду.

Упродовж наступних трьох років питання про перетворення Гамаліївського монастиря із чоловічого в жіночий розглядалось у вищих інстанціях і 31 січня 1833 року⁴⁵ було вирішене остаточно. Про це архієпископ Київський Рафаїл Заборовський 24 березня 1733 року повідомив листом Андрію Марковичу: «Отримали ми указ її Імператорської Величності Самодержавиці Всеросійської і від Святейшого Синоду про переведення мутинських ченців у дівочий Гамаліївський монастир, а черниць гамаліївських у Мутинський монастир»⁴⁶.

Обов'язки по переведенню ченців були покладені Рафаїлом Заборовським на Густинського ігумена Гаврила Леопольського, який 18 квітня 1733 року доставив його листа із Києва в Глухів⁴⁷.

Переведення тривало недовго, про що свідчить той факт, що вже наприкінці вересня 1733 року Київська єпархія призначила настоятелем Гамаліївського монастиря «для правління і влаштування усіляких добрих порядків монастирських чесну і учительну людину, превелебного пана отця Германа Конашевича, члена духовної консисторії і екзаменатора катедри Київ-Софійської»⁴⁸, який незадовго перед цим служив викладачем у Московській слов'яно-греко-латинській академії.

Однак Герман Конашевич не ужився з ченцями і ктиторами монастиря, і вони зажадали прислати від архієпископа Київського Рафаїла Заборовського на місце Германа іншого настоятеля⁴⁹. Рафаїл Заборовський прохання ктиторів задовольнив і у грудні 1734 р. звільнив Германа Конашевича від займаної посади, а на його місце на початку 1735 року призначив архімандрита Никодима Ленкевича, священника калмицького хана Петра Тайшина, який перед цим обернув у християнську віру близько 1665 калмиків.⁵⁰

Никодим Ленкевич близько трьох років був настоятелем Гамаліївського монастиря, після чого його відкликали у Казанську єпархію, а на його місце в 1738 р. призначили професора богослов'я Софронія Мигалевича, колишнього ректора Московської слов'яно-греко-латинської академії⁵¹ та архімандрита Московського Заіконоспаського монастиря.

При Софронії Мигалевичі 28 вересня 1738 року⁵² (за іншими даними 10 жовтня 1738 року)⁵³ у Гамаліївському монастирі сталася пожежа. З його слів, вона розпочалася «опівночі над тією баштою, де склеп мурований, і як дійшла до тієї комори, де зберігалася домашня і куплена горілка, більше 40 бочок, то на увесь монастир вогонь розлився, від чого погоріли усі хороми і крівлі на мурований церкві, трапезі і брамі, тільки уцілів іконостас і різниця».⁵⁴

На той час Гамаліївський монастир володів селами Сергіївка, Яблунівка,

Дубовий Гай, Білошапка, Вечорки, Ковтуновці, Велика Дівиця, Мала Дівиця, Гамаліївка, Макове, Паліївка, Локотки і Дейманівка.⁵⁵ Однак доходу, який він отримував від зазначених маєтностей, не вистачало на відновлення монастирських споруд. У зв'язку з цим у квітні 1741 року Софроній Мигалевич звернувся до імператриці Єлизавети Петрівни і попросив повернути Гамаліївському монастирю незаконно відібрані у нього гетьманом Данилом Апостолом села Мутин, Камінь, Марчихину Буду, Бирине, Рогівку і Пушкарі. Своє прохання він мотивував тим, що після відібрання вказаних населених пунктів Гамаліївський монастир «в останній бідності і зубожінні перебуває, і після пожежі і донині у попередній стан не приведений, і святі церковні будови без належних дахів стоять і покриті соломою, і завжди їх пробиває всяка мокрота, і потрапляє вона на кам'яні стіни, які від того терплять велику шкоду, і вельми небезпечно, щоб вони від того не впали...»⁵⁶. Єлизавета Петрівна прислухалася до доказів Мигалевича і своїм указом від 21 травня 1743 року повернула монастирю незаконно відібрані у нього села.⁵⁷

11 червня 1743 року Святійший синод встановив у Гамаліївському монастирі архимандритське правління⁵⁸, а 24 жовтня 1743 року прийняв рішення перевести Софронія Мигалевича на посаду настоятеля Московського Андронієва монастиря. Однак Мигалевич відмовився від запропонованої посади, посилаючись на «хворобу свою, що перешкодила переїзду до Москви, і на бажання довести перебудову монастиря», і 15 березня 1744 р. був залишений на колишній посаді⁵⁹.

Протягом наступних декількох років він відновив пошкоджені монастирські споруди і після закінчення ремонтних робіт наприкінці 40-х років XVIII століття, помер у Гамаліївській обителі⁶⁰, де, вирогідно, і був похований.

Після його смерті настоятелем монастиря був призначений Гаврило Леопольський, однак він невдовзі помер (01.01.1749 р.), а його місце 29 січня 1749 року зайняв ігумен Києво-Петропавлівського монастиря Пахомій Витвицький⁶¹.

Пахомій Витвицький пробув на посаді настоятеля Гамаліївського монастиря менше року, після чого його перевели у Прилуцький Густинський монастир, а на його місце 19 лютого 1750 р. призначили флотського обер-ієромонаха Пафнутія Биковського⁶², який керував монастирем до 23 вересня 1754 року, поки його не перевели в Києво-Печерську лавру⁶³.

Після нього настоятелем Гамаліївського монастиря був архимандрит Венгамін, який помер у Харлампієвій обителі в березні 1761 року.⁶⁴

Незадовго до його смерті, 10 лютого 1761 року, місце настоятеля Гамаліївського монастиря зайняв архимандрит Давид Нащинський (1720 – 1793 рр.), письменник і перекладач, професор богослов'я, ректор Київської духовної академії з 3 липня 1758 р. по 10 лютого 1760 р.⁶⁵ Перебуваючи на посаді архимандрита, Нащинський не залишав наукової і перекладацької діяльності і у 1766 році написав «Златой клейнод детей Божиих, то есть правдивый путь к христианству» та інші роботи.

При його правлінні Гамаліївський монастир багато сперечався «з сусідами за землі, особливо лісові, у яких не було точних меж» і в період з 1761 р. по 1768 р. мав у судових органах близько 100 справ. Це відволікало ченців від виконання своїх прямих обов'язків, у зв'язку з чим у 1766 році обер-прокурор пропонував Священному синоду звернутися до імператриці з проханням «позбавити духовний чин в Малоросії від суєти мирської»⁶⁶.

У 1768 р. (за іншими даними – на початку 1769 р.) Давида Нащинського перевели в Глухівський Петропавлівський монастир, а на його місце з Глухівського Петропавлівського монастиря призначили Феоктиста Мочульського (1732 – 1818 рр.), письменника і педагога, який згодом став архієпископом Білгородським і Курським, членом Петербурзької Академії наук і почесним членом Харківського університету.

Пробувши на посаді настоятеля Гамаліївського монастиря близько року, Феоктист Мочульський в 1769 р. був переведений в Києво-Михайлівський монастир, а його місце 16 червня 1770 р. посів ігумен Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря Антоній Почека⁶⁸.

Він керував Гамаліївським монастирем до 1784 року, після чого 6 січня 1785

року на його місце був призначений Іоанн Островський (1734 – 1801 рр.), префект і викладач латині, філософії і богослов'я Київської духовної академії.

Іоанн Островський виконував обов'язки настоятеля Гамаліївського монастиря близько п'яти років, до 15 грудня 1789 року (за іншими даними, до 8 січня 1890 р.), після чого його перевели настоятелем в Коломенський Богоявленський Голутвін монастир Московської єпархії, а згодом призначили єпископом Пермським і Катеринбурзьким⁶⁹.

При ньому 10 квітня 1786 року Гамаліївський монастир було передано в казенне відомство з присвоєнням йому статусу монастиря другого класу. При цьому належні духовному закладу села Бирине, Пушкарі, Рогівка, Мутин, Камінь, Гамаліївка, Локотки тощо були у нього відібрані і повернуті державі⁷⁰.

25 грудня 1789 року (за іншими даними, 14 грудня 1789 року)⁷¹ на місце Іоанна Островського був призначений Христофор Суліма (близько 1750 – 1813 рр.), ігумен Миколаївського Моденського монастиря Новгородської єпархії. На чолі Гамаліївського монастиря він перебував до 1 травня 1794 року, після чого його перевели в Чернігівський Єлецький монастир, а 16 жовтня 1799 р. призначили Слобідсько-Українським єпископом.

Місце Христофора Суліми в 1794 році зайняв Платон Романовський, ректор і учитель богослов'я Новгород-Сіверської духовної семінарії⁷³. При ньому, в 1795 році, в монастирі сталася пожежа, якою було пошкоджено більшість монастирських споруд. Її наслідки були зафіксовані в плані «Гамаліївського монастиря, яким він залишився після пожежі», складеному в 1795 р. статським радником Ларіоном Алексеєвим. У центрі плану був зображений храм Різдва Пресвятої Богородиці, навпроти нього, недалеко від південної стіни, корпус чернечих келій, з іншого боку, біля північної стіни – Харлампієва церква і корпус настоятельських келій, а у східній частині, за головним храмом, монастирські споруди, що згоріли: 4 невеликі будиночки і маленька церква.⁷⁴

Через декілька місяців після пожежі, 23 лютого 1796 року, Платон Романовський помер. Його місце 22 червня 1796 р. зайняв ректор Новгород-Сіверської семінарії архімандрит Ієронім Загоровський (1741 – 1804 рр.)⁷⁵. На посаді настоятеля Гамаліївського монастиря він пробув до 14 січня 1799 р., після чого його перевели в Київський Видубицький монастир, а замість нього 6 лютого 1799 року призначили Ірінея Фальковського (1762 – 1823 рр.), учителя богослов'я Київської духовної академії.⁷⁶

Київська духовна академія у той час переживала важкі часи, які були викликані ліквідацією Києво-Братського Богоявленського монастиря, від доходів з маєтностей якого викладачі академії отримували кошти на своє утримання.

Залишившись без матеріальної підтримки обителі, служителі академії розпочали кампанію по відновленню Києво-Братського монастиря і поверненню йому відібраних володінь. Однак вона безуспішно тривала до 1795 року, поки в Гамаліївському монастирі не сталася пожежа.

Як було сказано вище, під час пожежі більшість споруд Гамаліївського монастиря була пошкоджена вогнем. Для їх відновлення потрібно було 8534 руб. 25 коп., однак ні в обителі, ні у Чернігівської єпархії таких коштів не було. Скориставшись цією обставиною, Київський митрополит Ієрофей 21 березня 1799 року звернувся до Святійшого синоду і попросив відновити Києво-Братський монастир «на тому самому штаті, який для Гамаліївського встановлений, з переведенням звідти в Братський гамаліївських ченців, і з дозволом забрати в Братський з Гамаліївського тамтешню різницю з пристойним начинням, меблями, келійними кіньями, екіпажем та з іншим майном, крім будівель»⁷⁷.

Святійший синод підтримав клопотання митрополита і 23 травня 1799 року звернувся до Павла I з проханням «перетворити Гамаліївський монастир, після ліквідації, у приходську церкву, на утримання якої відновлений Братський монастир повинен був виділяти з штатної суми щорічну платню, призначену на одного ієромонаха, ієродиякона і паламаря, а усі належні Гамаліївському монастирю угіддя і будівлі (за винятком церков і будівель, необхідних для проживання майбутніх

священно-церковно-служителів) повернути в казну».⁷⁸ Павло I проти цього не заперечував і 29 травня 1799 року підписав прохання Синоду⁷⁹.

Після прийняття вказаного рішення Київський митрополит Ієрофей направив у Гамаліївський монастир протоієрея Матвія Россовського і канцеляриста Мельникова і зобов'язав їх прийняти майно ліквідованого духовного закладу за описом і передати його в Києво-Братський монастир. При цьому їм було наказано залишити в Гамаліївській обителі найнеобхідніші речі, які «дешевші» і «гірші», і в обмеженій кількості, а все інше належало вивезти до Києва. На початку серпня 1799 року розпорядження митрополита було виконано і найцінніше майно ліквідованого монастиря: ризниця, ікони, церковне начиння тощо – було упаковано і відправлено в Києво-Братський монастир.

Протягом наступних двадцяти шести років Гамаліївський монастир залишався в запустінні і, згідно з рішенням Святійшого синоду, використовувався як приходська церква.

Однак стіни споруд були ще досить міцними, і 15 березня 1826 року Святійший синод прийняв рішення «про переведення Новомлинського дівочого монастиря з проживаючими в ньому черницями в ліквідований Гамаліївський монастир»⁸⁰, а незадовго перед цим, 25 грудня 1825 року, виділив на ремонт Гамаліївського монастиря 16.948 руб. 20 коп.⁸¹

Через декілька місяців після ухвалення вказаного рішення монахині і послушниці Кербутівського Новомлинського монастиря в кількості близько 40 осіб переселилися в Гамаліївський Різдво-Богородичний монастир, який незадовго перед цим отримав статус монастиря третього класу, і під керівництвом ігумені Дومتіани приступили до виконання своїх обов'язків і відновлення монастирських споруд, пошкоджених пожежею 1795 року.

Під час проведення ремонтних робіт, у 1834 році, ігуменю Дومتіану звільнили з посади настоятельки Гамаліївської обителі у зв'язку з похилим віком, а на її місце 8 серпня 1834 року призначили ніжинську ігуменю Феодору⁸², при якій будівництво і ремонт монастирських споруд було закінчено.

У 1840 році місце настоятельки Гамаліївського монастиря зайняла ігуменя Маргарита, казначея обителі, яка незадовго перед цим служила ніжинською ігуменею⁸³. Пробувши на чолі Гамаліївського монастиря близько восьми років, вона 21 листопада 1848 року померла, а на її місце була призначена ігуменя Антонія, дворянка з роду Назаревських, яка управляла Гамаліївською обителлю до 1888 року⁸⁴. При ній, на початку 60-х років XIX століття, у Гамаліївському монастирі проживало близько 100 осіб,⁸⁵ які утримувались за рахунок державної допомоги в сумі 284 крб., відсотків від капіталу – в сумі 4700 крб. і доходів, котрі монастир отримував з 30 десятин орної землі, млина, рибного озера, 18 десятин саду і двох городів площею близько 3 десятин.⁸⁶

15 травня 1888 року Гамаліївський монастир очолила шістдесятисемірічна ігуменя Єфросинія, казначея обителі⁸⁷. На чолі Гамаліївської обителі вона перебувала недовго, про що свідчить той факт, що вже в 1889 році на її місці служила ігуменя Ксенофонта,⁸⁸ яка відрізнялась особливим благочестям, за що 6 травня 1898 року була заохочена благословенням Святійшого синоду з грамотою,⁸⁹ а 6 травня 1899 року наперсним хрестом з Кабінету Його Величності.⁹⁰

При ігумені Ксенофонті, на початку XX століття, в Гамаліївському монастирі проживало 36 черниць і 74 послушниці. Настоятелька монастиря мешкала на першому поверсі архієрейських покоїв, які примикали до трапезної церкви, а черниці і послушниці у чернечих келіях.

На другому поверсі архієрейських покоїв розміщалися приймальня і вітальня. «Приймальня була прикрашена портретами превеликих осіб усіх часів, а вітальню прикрашали старовинні меблі: крісла з твердими сидіннями, великий диван з високою прямою спинкою, громіздкий овальний стіл, виготовлений з карельської берези. Праворуч від входу у вітальню висів портрет фундаторки А. Скоропадської з хвалебними віршами під ним, навпроти нього портрет І. Скоропадського, а у вітальні

над канапою портрет рано померлої Єлизавети Скоропадської, імператорської фрейліни»⁹².

Неподалік від монастиря на річці Шостці стояв водяний млин, подарований гетьманом Скоропадським, а поруч з ним запруда, поросла очеретом і жовтими ліліями. Біля запруди протікало «дивне джерело живої води, над виходом якого була влаштована обширна каплиця, усередині вся прикрашена образами»⁹³.

У другій половині XIX століття при Гамаліївському монастирі діяло училище, у якому навчалось 15 дівчаток. Священики читали їм закон Божий, а черниці – читання і писання⁹⁴, а на початку XX століття школа грамоти, у якій серед інших предметів викладалось шиття, вишивання і в'язання⁹⁵.

При Різдво-Богородичній церкві діяла церковно-приходська школа, завідуючим якої наприкінці XIX століття був священик Микола Усердов⁹⁶. Школа вважалась однією з кращих у Глухівському повіті, перебувала на особливому становищі і протягом декількох років отримувала з місцевого бюджету субсидію в сумі 100 рублів на рік⁹⁷.

Незадовго до революції 1917 року в монастирі побував видатний український історик, публіцист і громадський діяч Д. Дорошенко. Свої спогади від побаченого він описав у статті «Гетьманський монастир», яка була опублікована в 1919 році у його нарисах «По рідному краю (Дорожні враження й замітки)».

На той час у Гамаліївському монастирі проживало близько 250 черниць і послушниць, а «його настоятелькою була Дионісія, в миру Євдокія Кузина, уродженка Севського повіту Орловської губернії. Не стара ще жінка, з делікатним приємним обличчям. Дуже привітна»⁹⁸.

За оцінкою Д. Дорошенка, монастир тих часів мав характер великої трудової спілки, у якому на перший план виступали господарські інтереси. Кожна монахиня в ньому мала свою роботу: одна вишивала, інша обробляла земельну ділянку, третя працювала в пекарні тощо. У монастирі був свій готель з чистенькими світлицями та старовинними гравюрами, пекарня та інші господарські споруди.

З приходом радянської влади спокійний уклад життя у Гамаліївській обителі був порушений. Керуючись декретом Ради народних комісарів від 23 січня 1918 року «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви», комуністи розпочали на Чернігівщині широкомасштабну антирелігійну кампанію, яка супроводжувалась утиском церковнослужителів, закриттям православних монастирів і церков, відібранням у них церковного майна тощо.

Монахині Гамаліївського монастиря були стурбовані вказаними подіями і, бажаючи зберегти свою обитель, взяли у володіння 70 га лісів, 10 га лугів і 20 га ріллі і в 1921 році організували сільськогосподарську кустарну виробничу артіль, а її головою обрали монахиню Марфу Никлонську. Артіль займалась виробництвом сільгосппродукції, мала у власності 20 коней, 30 корів, 50 овець, 10 свиноматок, 2 водяних млини, сукновальню тощо.

Проте це не надовго відстрочило ліквідацію монастиря. Гоніння на церкву тривали, і після 1 травня 1924 року Гамаліївський монастир закрили, а його житлові приміщення передали під будинок престарілих, а згодом під дитячий притулок.

У зв'язку з цим частина монахинь покинула обитель, а інші залишались у монастирі і проживали в ньому до початку 60-х років минулого століття, заробляючи собі на проживання вишиванням, плетінням та іншими роботами.

Через чотири роки після ліквідації монастиря більшовики приступили до вилучення його монастирських цінностей. Насамперед вони проникли у склеп Скоропадського, сподіваючись знайти в ньому золоті прикраси. Проте ніяких цінностей там не виявили.

Після цього представники радянської влади зняли з головного Гамаліївського храму 320-пудовий монастирський дзвін, який був подарований монастирю на початку XX століття імператрицею Олександрою Федорівною з нагоди святкування 300-ліття царювання дому Романових, і розібрали різьблений іконостас.

Дзвін порізали і здали на металолом, а іконостас викинули, заздалегідь знявши з

нього позолоту та ікони. Дерев'яні частини іконостасу місцеві мешканці розтягнули по домівках і використали їх для опалення помешкань, а ікони, до яких приходили помолитися тисячі віруючих зі всієї округи, використали на виготовлення столів. Проте кілька святинь усе ж таки вдалося врятувати, і до недавнього часу вони зберігалися у будинках місцевих мешканців.

На початку Великої Вітчизняної війни радянська держава послабила тиск на православну церкву. Скориставшись цією обставиною, священнослужителі поновили діяльність Харлампієвої церкви і з 1941 року почали використовувати її як парафіяльну для села Гамаліївки, а після війни спробували відновити монастир. З цією метою єпископ Сумський і Охтирський Іларіон (Прохоров) 1 грудня 1947 року подав до Ради у справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР відповідне клопотання, однак у його задоволенні 18 грудня 1947 року було відмовлено⁹⁹.

28 березня 1956 року Гамаліївський монастир було включено до Списку пам'ятників архітектури України¹⁰⁰. На цей момент лише одна із його споруд – Харлампієва церква використовувалась за призначенням. Усі інші приміщення були у користуванні колгоспу «Нова праця» (з 1957 року «40 років КПУ»). Соборний храм Різдва Пресвятої Богородиці використовувався під зерновий склад, трапезний корпус – під склад матеріальних цінностей, а дзвіниця – під склад мінеральних добрив і отрутохімікатів. На першому поверсі двоповерхового корпусу настоятельських келій зберігалось колгоспне зерно, на другому поверсі трапезного корпусу розміщувався сільський клуб, у чернечих келіях проживали сім'ї колгоспників і 18 монахинь похилого віку, а на монастирському подвір'ї тримали стадо колгоспних корів.

Однак держава не була зацікавлена у використанні Гамаліївського монастиря як пам'ятника архітектури і в грудні 1961 року передала його Міністерству внутрішніх справ України, яке своїм наказом №0270/61 організувало на його території виправно-трудову колонію посиленого режиму, призначену для відбування покарання особами, що скоїли тяжкі злочини¹⁰¹.

Після прийняття вказаного рішення, в січні 1962 року, на території монастиря розпочалися роботи по виявленню підземних ходів та інших порожнин, через які засуджені могли втекти на волю. Обстеження почали із церкви святого Харлампія, у якій планувалося відкрити їдальню для засуджених. Спочатку зірвали дощану підлогу церкви. Під нею виявили склеп із зруйнованою цинковою труною, в якій зберігалися останки Івана Ілліча Скоропадського: «добре були видні кістки його ніг, чоботи зі шпорами і череп»¹⁰².

Після цього один із учасників обстеження Олексій Павлович Борисенко спустився в склеп, що містився поряд зі склепом Скоропадського, і «побачив в ньому труну з горіхового дерева, покриту лаком, у якому знаходилося тіло молодої жінки, що чудово збереглося. Проте як тільки в труну проникло повітря, воно почало розсипатися»¹⁰³. Кому точно належали виявлені останки, невідомо. Можливо, дочці І.І. Скоропадського – Уляні Іванівні Толстій або сестрі гетьмана Української держави П.П. Скоропадського – Єлизаветі Петрівні Скоропадській.

Обстеження території монастиря проводилося у присутності високопоставлених осіб Сумського обласного управління внутрішніх справ, Шосткинського районного відділу міліції, комітету державної безпеки і двох представників православної церкви. «Після виявлення склепу гетьмана та членів його сім'ї, – згадував О.П.Борисенко, – керівництво управління внутрішніх справ запропонувало представникам духовництва перепоховати їх останки. Однак ті відмовилися, посилаючись на те, що ні гетьман, ні члени його сім'ї не зараховані до лику святих. Після цього хтось із членів комісії віддав наказ забетонувати склепи. Для цього привезли три автомобілі-самоскиди бетону і залили їм два склепи з останками І.І. Скоропадського, членів його сім'ї і членів родини П.П. Скоропадського, а потім засипали щебенем і піском склеп, що знаходився у південній прибудові до храму святого Харлампія, в якому зберігалось шість трун з останками настоятелів і настоятельниць Гамаліївської обителі»¹⁰⁴.

Аналогічні «заходи» були проведені і в храмі Різдва Пресвятої Богородиці.

Услід за цим, у березні-травні 1962 року, до монастиря прибули понад 500 засуджених загального режиму і збудували на його території їдальню, медичну частину, контрольно-пропускний пункт та інші споруди, необхідні для проживання та обслуговування засуджених.

Під час виконання будівельних робіт вони повністю знищили дзвіницю монастиря, яка нібито заважала огляду, скинули хрести з церкви святого Харлампія і собору Різдва Пресвятої Богородиці, перебудували під камери для злочинців келії, заклали бійниці у монастирській стіні, а також зрівняли з землею і залили асфальтом поховання військових біля північних дверей собору; поховання дружин титулярних, статських та таємних радників з південного боку храму Різдва Богородиці, а також могили ченців, черниць та інших поважних осіб зі всієї округи, що знаходилися уздовж огорожі, яка вела від храму святого Харлампія до брами¹⁰⁵.

Після закінчення будівельних робіт 25 червня 1962 року виправно-трудова колонія була здана під охорону військовій частині №3423 і незабаром прийняла перший етап засуджених посиленого режиму в кількості близько 550 осіб.

Через деякий час після їх приїзду головний Гамаліївський храм був переобладнаний під виробничі цехи колонії, усередині зведені залізобетонні міжповерхові перекриття і перегородки, а в куполі встановлений бак для води. Приміщення собору було поділено на три поверхи та безліч підсобних приміщень, а в центрі встановлене промислове обладнання, робота якого негативно впливала на схоронність храму. Від вібрації працюючих верстатів шматки старовинної ліпнини відвалювались, а храм поступово руйнувався і приходив у занепад.

На сьогодні від внутрішнього облаштування собору майже нічого не залишилося. За час існування в ньому виробничого цеху колонії усі настінні фрески декілька разів перештукатурювались та білились.

У 1970 – 1973 рр. були повністю знищені усі кутові вежі монастиря, у тому числі і три надбрамні, а монастирська стіна перетворена на частину виробничої зони колонії.

Постановою Ради Міністрів України №442 від 6 вересня 1979 року ансамбль Гамаліївського монастиря було знову включено до Списку пам'яток архітектури України, що перебувають під охороною держави. Однак майже ніяких заходів, спрямованих на його збереження, з того часу так і не було вжито.

Декілька років тому монастир відвідали науковці Інституту історії та теорії архітектури і містобудування, єдиної в Україні наукової установи у сфері проведення фундаментальних історико-архітектурних і теоретичних досліджень у галузі історії і теорії української архітектури.

«Перед їх очима, – писала директор НДІТІАМ Алла Виноградна, – предстала картина тотального запустіння. Тут не лише науковець, а й будь-який пересічний громадянин зрозуміє, що ця пам'ятка давнини знаходиться поза межами елементарної охорони. Навпаки. Стіни старовинної будівлі вкриті грибок, шматки старовинної ліпнини відвалюються на очах. Керівництво колонії на свій розсуд переобладнало намолені століттями келії на місця ув'язнення. Подекуди прямо на могильних плитах встановлені верстати. Порушуються християнські канони щодо поховання, яке не повинно знаходитися за колючим дротом, а особливо усипальниця таких значущих для національної свідомості українців осіб, як великий гетьман України Іван Скоропадський та його родина»¹⁰⁶.

У минулому році керівництво України вирішило покласти цьому край. Враховуючи виняткову культурну та історичну цінність ансамблю пам'яток Гамаліївського Харлампієвого монастиря, роль його засновників в історії українського державотворення та з метою його належної охорони, Президент України В. Ющенко своїм указом №4/2010 від 6 січня 2010 року «Про деякі питання збереження ансамблю пам'яток Гамаліївського Харлампієвого монастиря» запропонував Кабінету Міністрів України ужити в установленому порядку заходів щодо вивільнення Шосткинською виправною колонією №66 приміщень та споруд

колишнього Гамаліївського Харлампієвого монастиря з метою його подальшого утримання, використання та розвитку як пам'ятки культурної спадщини України, а також забезпечення прав релігійних громад щодо користування його культурними будівлями.

Звідтоді минуло більше року. Однак за цей час лише одна із монастирських споруд – церква Священномученика Харлампія, у склепі якої зберігаються забетановані останки великого гетьмана та членів його родини, була 2 березня 2011 року передана Шосткинською виправною колонією №66 Конотопській єпархії Української православної церкви Московського патріархату. Усі інші монастирські споруди залишаються у користуванні колонії, поступово руйнуються і приходять у занепад.

Пора покласти цьому край і якнайшвидше повернути народові України частку його славетної історії.

1. Лазаревский А. Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии. // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Книга 2. – Чернигов, 1868. – С. 102.
2. Там само.
3. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Том 1. – Киев, 1908. – С. 239 – 240.
4. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 21.
5. Модзалевский В. Очерк истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда. // Лохвицкий исторический сборник. – Киев, 1906. – С. 267.
6. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 20.
7. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий. // Русский архив. Книга 1. – М., 1875. – С. 445.
8. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка 1729-1730 гг. – Чернигов, 1901. – С. 47.
9. Пулк М. Малороссийские эмигранты при Петре Великом. // Вестник Европы. – Том 3. – СПб., 1872. – С. 78.
10. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Том 2. Полк Нежинский. – Киев, 1893. – С. 351.
11. Пулк М. Малороссийские эмигранты при Петре Великом. // Вестник Европы. – Том 3. – СПб., 1872. – С. 79.
12. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 20.
13. Домонтович М. Материалы для географии и статистика России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 671.
14. Русский биографический словарь. Том 1. – СПб., 1896. – С. 61.
15. Цапенко М. Архитектура левобережной Украины XVII-XVIII веков. – М., 1967. – С. 119.
16. Для истории Гамалеевского Харлампиевского монастыря. // Черниговские епархиальные известия. № 1. – Чернигов, 1887. – С. 15 – 16.
17. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. Том 20. – СПб., 1740. – С. 591.
18. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 53.
19. Домонтович М. Материалы для географии и статистика России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 676.
20. Памятники градостроительства и архитектуры УССР. Том 4. – Киев, 1986. – С. 32.
21. Логвин Г. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль. 2-е изд. – М., 1980. – С. 215.
22. Домонтович М. Материалы для географии и статистика России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 676.
23. Верховец Я.Д. В наши дни. – Петроград, 1915. – С. 24.
24. О месте погребения Малороссийского гетмана, Ивана Скоропадского. // ЧОИДР. – №9. – М., 1847. – 20.
25. Цапенко М. По равнинам Десны и Сейма. 2-е изд. – М., 1970. – С. 65.
26. Памятники градостроительства и архитектуры УССР. Том 4. – Киев, 1986. – С. 32.
27. Тимофієнко В. та ін. Історія української архітектури. – Київ, 2003. – С. 227.
28. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 52.
29. Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ – Філадельфія. – 1995. – С. 400.

30. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779 – 1781). – Київ, 1934. – С. 390.
31. Гумилевский Д.И. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 52.
32. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779-1781). – Київ, 1934. – С. 390 – 391.
33. Вечерський В. Гамаліївський монастир XVIII сторіччя. // Пам'ятки України. – 2001. – №4.
34. Там само.
35. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Том 2. Полк Нежинский. – Киев, 1893. – С. 352.
36. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка 1729-1730 гг. – Чернигов, 1901. – С. 315 – 318.
37. Энциклопедический словарь. Том XXXVII. Издатели: Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. – СПб., 1908. – С. 79.
38. Ханенко Н. Диариуш или журнал, то есть повседневная записка. // ЧОИДР. Книга 1. – М., 1858. – Смесь. – С. 74
39. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1726 – 1729 гг.). Часть 2. – Киев, 1895. – С. 189.
40. Пулк М. Малороссийские эмигранты при Петре Великом. // Вестник Европы. – Том 3. – СПб., 1872. – С. 84.
41. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 29.
42. Гетманша Скоропадская, урожденная Анастасия Марковна Маркович (1667-1729). // Исторический вестник. № 8. – СПб., 1911.
43. Мордовцев Д. Русские женщины нового времени. Гетманша Скоропадская. – СПб., 1874. – С. 37.
44. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1726 – 1729 гг.). Часть 2. – Киев, 1895. – С. 340.
45. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи. Том 8. 1733 – 1734 гг. – СПб., 1898. – С. 27.
46. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 41 – 42.
47. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1726 – 1729 гг.). Часть 3. – Киев, 1897. – С. 283.
48. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 45.
49. Русский биографический словарь. Том 5. – М., 1916. – С. 38.
50. Харлампович К.В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Том 1. – Казань, 1914. – С. 850.
51. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1736 г.). – Том 16. – СПб., 1906. – С. 873.
52. Описание актов Архива Маркевича, относящихся к истории южнорусских монастырей. // ЧОИДР, – 1884. – Книга 1. – Отд. 1. – С. 27 – 28.
53. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1741 г.). – Том 21. – СПб., 1913. – С. 203.
54. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 48.
55. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1738 г.). Том 18. – Петроград, 1915. – С. 1357 – 1358.
56. Архив князя Воронцова. Книга 1. – М., 1870. – С. 70 – 72.
57. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Том 11. – СПб., 1830. – С. 813.
58. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи. Том 1. 1741 – 1743 гг. – СПб., 1899. – С. 355.
59. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1743 г.). Том 23. – СПб., 1911. – С. 514.
60. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 50.
61. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1749 г.). Том 29. – СПб., 1913. – С. 189, 437.
62. Там само. – С. 288.
63. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (1754 г.). Том 34. – СПб., 1912. – С. 337.
64. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 51.
65. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-русской церкви. Том 1. – СПб., 1827. – С. 104 – 106.

66. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Том 2. Полк Нежинский. – Киев, 1893. – С. 355.
67. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-русской церкви. Том 2. – СПб., 1827. – С. 291 – 294.
68. Строев П. Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви. – СПб., 1877. – С. 530 – 531.
69. Русский биографический словарь. Том 8. – СПб., 1897. – С. 280.
70. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 51.
71. Сулимовский архив. – Киев, 1884. – С. 137.
72. Русский биографический словарь. Том 21. – СПб., 1901. – С. 435.
73. Русский биографический словарь. Том 14. – СПб., 1905. – С. 57.
74. РДА. Ф. 1399, ОП. 1, д. 843.
75. Русский биографический словарь. Том 8. – СПб., 1897. – С. 167.
76. Там само. – С. 135 – 136.
77. Белгородский А. Киевский митрополит Иерофей Малицкий. – Киев, 1901. – С. 210.
78. Там само. – С. 211.
79. Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего синода. (6 ноября 1790 г. – 11 марта 1801 г.) – Петроград, 1915. – С. 398.
80. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи. Том 1. 1825 – 1835 гг. – Петроград, 1915. – С. 40.
81. Там само. – С. 25.
82. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 52.
83. Там само. – С. 52.
84. Календарь Черниговской губернии на 1888 год. – Чернигов, 1887. – С. 288.
85. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 4. – Чернигов, 1873. – С. 52.
86. Домонтович М. Материалы для географии и статистика России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 676.
87. Список настоятелей женских монастырей и общин. – СПб., 1889. – С. 52.
88. Календарь Черниговской губернии на 1890 год. – Чернигов, 1889. – С. 200.
89. Церковные ведомости. – №18 – 19. – СПб., 1898. – С. 169.
90. Церковные ведомости. – №19. – СПб., 1899. – С. 147.
91. Денисов Л.И. Православные монастыри Российской империи. – М., 1908. – С. 911.
92. Архірейський Д. Гамаліївський монастир: передісторія ганьби. // «Советское полесье», 17 січня 1996 р.
93. Верховец Я.Д. В наши дни. – Петроград, 1914. – С. 25.
94. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1884 г. – СПб., 1886. – С. 249 – 250.
95. Журналы Глуховского уездного земского собрания на 1913 г. – Глухов, 1914. – С. 50.
96. Журналы Глуховского уездного очередного земского собрания на 1891 г. – Чернигов, 1892. – С. 12.
97. Журналы Глуховского уездного земского собрания на 1897 г. – Глухов, – 1899. – С. 120 – 121.
98. Дорошенко Д. «Гетьманський монастир». // Сіверянський літопис. №1 (19). – Чернівці, 1998. – С. 159 – 160.
99. Письма Патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров - Совете министров СССР. 1945-1953 гг. Том 1. – М., 2009. – С. 323 – 325.
100. Постановова Ради Міністрів Української РСР №320 від 28 березня 1956 р. «Про затвердження списку пам'яток архітектури по Українській РСР».
101. Лукаш С. Святыни на берегу реки Шостка. // Ежедневная всеукраинская газета «День». №75 от 30.04.2009 г.
102. Неопубликованные воспоминания жителя и уроженца с. Гамалеевки Борисенко Алексея Павловича.
103. Там само.
104. Там само.
105. Там само.
106. Комарова А. Могила гетьмана Скоропадського – за колючим дротом. // Громадське політичне видання «Свобода», №4 (319), 2007 р.

Статья посвящена истории Гамалеевского Харлампиева монастыря и ансамблю его памятников.

This article deals with a short history of Gamaliivskiy Kharlampieviy monastery and a band of its sights since its foundation up to hour.